

Key words: *educational ideal, teacher's educational work, socio-educational surrounding, educational priorities, aim of socio-educational work, socio-cultural education.*

Будник Олена Богданівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри теорії і методики початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна). E-mail: budolen@yahoo.com

Budnyk Olena Bohdanivna – Candidate of Pedagogical Science (Doctor of Philosophy, Ph.D.), Senior Research Scientist, Professor of Theory and Methodology of Primary Education of the State Higher Educational Establishment Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Ukraine). E-mail: budolen@yahoo.com

УДК 159.942.5

РОЗУМІННЯ ПОРОЖНЕЧІ ЗАСОБАМИ ТАНЦЮ: ШЛЯХИ ЇЇ ПЕРЕДАЧІ В ЯПОНСЬКОМУ ТАНЦІ БУТО У ВИКОНАННІ ОНО ЙОСИТО

Майкл Вайс

У статті зроблена спроба розкрити конвергенцію між японським майстром танку буто Оно Йосіто, його ритуальною подачею цього виду мистецтва і танцюристами, що відвідують його студію. Оно Йосіто допомагає танцюристам сформуванню розуміння про недуалістичну природу порожнечі у процесі їх самозмінення засобами танцю буто. Велике значення має самоаналіз страждання та його асоціація з горем та емпатією. Беручи за основу передачу емоцій, виражених танком буто, та думок танцюристів, автором була здійснена спроба з'ясувати, чому ці аспекти лежать в основі цілющого процесу горювання, який є причиною появи недуалістичного знання.

Ключові слова: танок, буто, страждання, горе, емпатія, знання, порожнеча.

1. Вступ – танок як аспект розуміння [1]

Одного разу хтось спитав: «Що таке буто?» і почув у відповідь: «Хто ти?» [2]. У лаконічності цієї бесіди розкривається складність цього танку. Застосовуємих на практиці як шлях розуміння [3], буто 舞踏 (bu: «танцювати»; -tō: «крок») у його ритуальному виконанні Оно

Йосіто 大野慶人 являє собою екзистенційне проникнення у буття людини відносно до всіх інших феноменів [4]. Грунтуючись на єдності було-життя, виникають питання щодо єдності тіло-розум: Що я собою являю як феномен, існування якого швидкоплинне? Чи є взаємозалежна обумовленість причиною існування феномену (*Прим. перекладача – усвідомлення смислу життя через почуття і безпосередній досвід*)? Що мається на увазі під усвідомленням порожнечі всіх феноменів?

Майстер танцю буто Оно Йосіто (1938) допомагає танцюристам у ході такої бесіди сформуванню в них недуалістичне розуміння. Такий шлях має екзистенційний характер і спрямований на усвідомлення цілісності людини. Отже, Оно Йосіто надає детальну характеристику трьом інтроспективним сферам, що мають такий потенціал: переживання страждань, горя, як емоційної відповіді на них, і розвиток емпатії. Маючи це на увазі, коли танцюристи практикують ходіння як одкровення про власне життя, Оно Йосіто зауважує: «Кожен крок повинен супроводжуватися біллю і має бути ретельно опанованим; або це вже не буде танок буто» [5].

У статті акцент зроблений на дослідженні недуалістичної сфери «опанування кроків болю» відносно до горя як процесу зцілення. Автором статті здійснена спроба охарактеризувати цей процес, враховуючи ритуальні тонкощі. У статті представлені результати феноменологічно-орієнтованого за своєю суттю галузевого дослідження. Основним матеріалом дослідження стали бесіди з Оно Йосіто та танцюристами; сам процес виконання танку буто у студії майстра, репетиції і виступи, а також особистісні «кроки болю» [6]. Усвідомлюючи тимчасовий характер суб'єктивного розуміння в міжкультурному діалозі і його спроби зобразити порожнечу через інтерпретацію танцю, автор статті намагається обережно зблизити ці точки зору.

2. Створення буто – короткий екскурс в історію танцю

Танок буто був започаткований в Японії наприкінці 1950-х років Хіджіката Тацумі 土方巽 (1928-1986), а потім був суттєво удосконалений ним і Оно Казуо 大野一雄 (1906-2010), батьком Оно Йосіто. Попри складні історичні і соціокультурні передумови, формування танцю буто відбувалося в умовах постійних змін: антиамериканські протести та авангардистські експерименти чергувалися з міжкультурними надихаючими ідеями (наприклад, екзистенціалізмом, експресіоністськими танцями) та внутрішньокультурними інноваціями (наприклад, переритуалізацією японського

танку і театральними традиціями). (Прим. перекладача – ритуалізм по Мертону: тип адаптації індивіда до нових соціокультурних реалій, пов'язаних з відмовою від або зменшенням культурних цілей, але зі збереженням інституціональних засобів їх досягнення). Передумою для появи танцю було стали дослідження двох його засновників. Але як танок він сформувався саме завдяки Оно Йосіто. Інтернаціоналізація було розпочалася у 1980-х роках, результатом чого стала поява груп і соло танцюристів по всьому світу.

3. Буто – екзистенційний шлях до розуміння

Оно Йосіто інтерпретував основу танку було, створену двома його засновниками, через танцювальні ритуали, розвиваючи їх у космології було, яка також черпає натхнення в принципах дзен буддизму 禪 [7]. Він допомагає танцюристам сформувати в себе сфокусоване розуміння тілом і розумом недуалістичної природи порожнечі (з санскриту – śūnyatā; з японської – kū 空), яку вони намагаються підтвердити через танок. Перед тим як спрямувати увагу на розкриття цієї думки, слід охарактеризувати деякі галузі передачі було.

Декілька разів на тиждень Оно Йосіто проводить вечірні семінари [8] у своїй студії в Йокогамі. Будучи створеним на основі ритуалів, характер танцю було обумовлений частиною структурованою імпровізацією [9]. Оно Йосіто створює відповідну атмосферу з відтінками світла, звуку та музичальних елементів та нерухоності. Завдяки змінню фаз поетичних образів (разом з їх втіленням) і танцювальних експериментів, семінари пропонують багатоглибке поле для натхнення.

Група інтернаціональних танцюристів відвідує його семінари, деякі з них приїжджають одразу багато років підряд. Кожен може прийняти участь у ньому, однак іноді одна участь у семінарі стає вирішальною. Мистецтво та життя має сформувати єдність за допомогою якої шлях танцю стане шляхом життя. Оно Йосіто зауважує: «Повсякденне життя вчить нас танцю було» [10]. Отже, його було представлений усією сферою психо-фізичних переживань, замість нормативного словнику рухів. Процеси самоаналізу та ритуальної інтеграції свідомості, що мають на меті трансформацію дуалістичних уявлень про особистість, спрямовують танок було на великий сенситивний шлях. Таким чином, Оно Йосіто більш точно розкриває сутність трьох основних принципів, які він використовує під час танцю: емпатія, довіра та узгодженість. Керуючись неупередженістю прийняття і розуміння танцюристів, він наголошує: «Кожна людина

унікальна і так, так багато значить» [11]. Це відношення надає ресурси для розвитку почуттєвої сфери, яка, в свою чергу, сприяє народженню геніального танцюриста було у кожному з танцюристів.

Після надання характеристики такому елементарному портрету, слід звернути увагу на ритуальну схему космології танцю було, розроблену Оно Йосіто та її спробу зобразити порожнечу. По суті, мається на увазі екзистенціальна поінформованість про взаємообумовленість всіх феноменів (з санскриту – grahītya-samutpāda; з японської, англ. 緣起) так само як і про їх феноменальну непостійність (з санскриту – anitya; з японської – mujō 無常). Таким чином, ця ідея ґрунтується на зображенні зне-особленості у порівнянні з еґо-центричністю (бо останнє поняття залежить від необумовленості і сталості). Але яким чином Оно Йосіто допомагає танцюристам зрозуміти це?

Щоб краще зрозуміти цей процес, ми спробуємо розбити його на три цикли, беручи за основу думку Оно Йосіто [12]. Перший цикл продемонструємо на прикладі: «Суть мистецтва полягає у розумінні того, хто ти є» [13]. Щодо наступного циклу, Оно Йосіто зауважує: «Якщо Ви хочете зрозуміти своє «Я», Вам не слід повторювати «Я», «Я», «Я» [14]. Своє «Я» відбивається в його спогляданні: «Необхідно поглянути на своє «Я» [15]. Пояснюючи це, він стверджує: «Зараз я сонце, але поступово я стаю місяцем» [16]. У цьому відношенні, ми стикаємося з трансформаційною динамікою. Це приводить нас від аспекту «Я» (цикл I) через його заперечення (цикл II) у сферу свого «Я» (цикл III). На першому циклі ми усвідомлюємо: дослідження танцю було – це прагнення зрозуміти своє «Я» («Суть мистецтва полягає у розумінні того, хто ти є»). На наступному циклі виявляємо: розуміння «Я» через його заперечення («Якщо Ви хочете зрозуміти власне «Я», Вам не слід повторювати «Я», «Я», «Я»). А на останньому циклі відбувається опис того, яким чином таке заперечення «Я» є розуміння людиною-(як)-свого «Я» як цілого Всесвіту («Вам необхідно поглянути на своє «Я». Зараз я сонце, але поступово я стаю місяцем» [17].

Оно Йосіто допомагає танцюристам сформувати власне уявлення про процес розуміння, який включає в себе вивчення дуалістичної природи людини та її заперечення з метою усвідомлення недуалістичної природи свого «Я». Незважаючи на те, що особистісне сприйняття «Я» зазвичай повністю відокремлюють від таких феноменів як ти, я, сонце та місяць, розуміння свого «Я» дає можливість усвідомити його ідентичність перед тим як надати характеристику

такому поділу, тобто: існування-як-буття-по-середині. Ця тотожність є і однозначно суб'єктивною (існування-як-буття-по-середині), і в той же час універсальною (існування-як-буття-по-середині). Відповідно, феномени такі як ти, я, сонце, місяць слід визнати порожніми, якщо розглядати їх з точки зору самостійності і сталості. У цьому виражений основний смисл кї, недualityності порожнечі, який проявляється у розумінні самості. Отже, якщо феномен є незалежним, то, як наслідок, він буде розділений; якщо ж він є міцно незмінним, він не може бути змінним, як наслідок, він є неспорідненим. Таким чином, під кї мається на увазі і те, що феномен є свободним від окремої неспорідненості, і те, що він є наповненим єдністю у зв'язку. З цієї причини Оно Йосіто намагається допомогти танцюристам у досягненні цього на практиці, говорячи:

«Все це проявляється лише при досягненні людиною стану спустошеності. Коли ж людина певний час здатна підтримувати цей стан, а потім заповнює чимось цю порожнечу, на цьому все й закінчиться. Тому, лише досягаючи стану спустошеності, людина здатна відчувати всі ті найміцніші, найсильніші, найчутливіші та найніжніші моменти життя» [18].

Така танцювальна тілесна (розумова) знеособленість виражається через повноту порожнечі, як було сказано раніше – ми ще вернемося до цих слів.

Маючи це на увазі, танцюрист було Токуміцу Кайоко 徳光加与子 говорить: «[Щоб стати] частиною було, нам необхідно відкинути [власне] его. ... Але після [цього] ми можемо усвідомити себе як особистість» [19]. Таким чином, стаючи знеособленими ми не втрачаємо свою особистість, навпаки, як результат відбувається формування універсальної особистості як суб'єктивної особистості, відповідно до цього, розкривається сутність танцю було. З цієї точки зору, існування кожного явища є обумовленим дією взаємозалежних процесів формування мережі взаємних умов, що беруть початок з непостійності. Це динаміка перетворення. Отже, думка Оно Йосіто про те, що людина – це сонце, яке поступово стає місяцем, а сонце і місяць вже не розуміються нами як «зовнішні» об'єкти, а розглядаються скоріше як «внутрішні» суб'єкти особистості; розуміння їх сутності відбувається у недualityсній єдності з власною індивідуальністю. Як самість, людська особистість, як і будь-який феномен, є водночас суб'єктивною-та-універсальною. Тому, танцюристам необхідно сформувати розуміння буття у відношенні з феноменами, але й через

них, і, врешті решт, розрити наявність відношень сформованих ними. Тому Оно Йосіто стверджує: «Зараз я – сонце, але поступово я стану місяцем». Цими словами він підкреслює, що всі феномени являють собою порожнечу, яка характеризується як незалежністю (сонце, земля, місяць і люди потребують одне одного), так і сталістю (сонце, земля, місяць і люди є недовговічними).

4. Буто – трансформаційний шлях до цілющої скорботи

Зараз мова піде про те, як Оно Йосіто допомагає танцюристам сформувати розуміння про недualityстичну природу порожнечі. Але спочатку необхідно надати характеристику тому, що торкається найближчих сфер життя людини, перетворюючи роз'єднувальні та контролюючі межі у розуміння та емпатичні відношення до свого «Я». Як було зазначено раніше, таке усвідомлення зокрема супроводжує чий-небудь досвід та дослідження страждання, горя та емпатії.

По-перше, слід звернутися до космології танцю було: «Я» у порівнянні до свого «Я». З одного боку, «Я» діє в рамках дуалістичної точки зору, відокремлюючи два феномени: ти від я, людину від «не-людини», або життя від смерті. З іншого боку, не дуалістичне своє «Я» перевершує ці точки зору і тому стає зрозумілим, що два феномени є одночасно і першим (так само універсальними), і другим (унікально-суб'єктивними) через їх непостійність. Отже, особистість намагається контролювати свої точки зору щодо поділу і сталості, тому вони не будуть зруйновані. Хоча, досвід страждань, горя, як емоційної відповіді на них та розвиток емпатії, що мають місце, настільки фундаментальні, що контроль за цими точками зорами часом слабне. Екзистенціальний досвід смерті здатен зняти контроль над незалежною сталістю феномену; екзистенціальний досвід емпатії здатен пересунути в кінець відокремлену сталість феномену.

Таким чином, як зазначено вище, Оно Йосіто супроводжує танцюристів у царство страждань, горя та емпатії, говорячи, що: «Кожен крок повинен супроводжуватися біллю і має бути ретельно опанованим; або це вже не буде танок було». Якщо ми розглянемо першу частину цього вислову, то стане зрозуміло, що він говорить про інтеграцію та прояви страждання. Через те, що вони з'являються в процесі оплакування, горе стає емпатичною відповіддю на страждання, але не є саме по собі стражданням. Враховуючи ресурсно-орієнтоване середовище – наприклад, довіру і узгодженість, як у передачі танцю було у виконанні Оно Йосіто, – горювання може стати транзитним досвідом зцілення, який призводить до розширення розуміння та емпатії. Горювання – це найчутливіший процес, можливість

сформувати цілісне уявлення про людину. Її інтенсивність може виявитися у перетвореннях. Таким чином, горювання є саме по собі метаморфозою. Тому, «кроки болю» танцюристів мають бути інтегрованими та проявлятися у процесі формування інтроспективної усвідомленості.

Аналізуючи першу частину роздумів Оно Йосіто у світлі того, що було охарактеризовано раніше, слід звернути увагу на те, що він говорить про суб'єктивний, а також загальний розвиток емпатії, яку слід розглядати як процес, що ґрунтується на розумінні. Цей процес відноситься як до особистості та й до інших феноменів – будь вони особистісні або надособистісні. Так, одного разу Оно Йосіто сказав з приводу війни: «Вбивають не тільки людей. Квіти також вбивають на війні. Мається на увазі така проста істина. Люди думають тільки про людей» [20]. Якщо людина, у відповідності до цього розуміння, відмовляється приймати точку зору, відповідно до якої суб'єкт і об'єкт є відособленими і розуміє квітку як унікальне «Я», то виникає наступне розуміння сутності особистості, здатної до емпатії, яка є одночасно і суб'єктивно-особистісною, так і загально-надособистісною. Оно Йосіто підкреслює: «Квітка не є відособленою від нас. Це ми самі, це я сам» [21]. У цьому відношенні, «основна суб'єктивна точка зору» відкидається, а на місце цього антропоцентричного світу суб'єктів і об'єктів приходять недуалістична система суб'єктів.

Після аналізу поглядів Оно Йосіто, ми приходимо до висновку, що страждання відноситься не тільки до досвіду втрати, наприклад, смерті; але воно також включає страждання спричинене дуалістичним відношенням, що повністю розрізняє ці феномени. Через необхідність «цілком долати страждання», його перетворення ґрунтується на формуванні не дуалістичного знання про тіло і розум, яка є тією самою основою танцю якоїсь людини («або це вже не буде танок було»). На цьому тлі, «кроки болю», що виникають як процес горювання, слід відрізнити від здатності «долати» біль. З цієї причини, слід надати характеристику цьому процесу, а саме, об'єднуючому, очевидному й перетворювальному страждання, а також культивуванню як суб'єктивної, так і загальної емпатії, як ритуального розвитку здатності до горювання [22]. Враховуючи передумови появи танцю було у виконанні Оно Йосіто, нестримане горе розглядається як емоційна здатність і рятувальний ресурс, який може перерости в трансформаційний потенціал для недуалістичного розуміння та емпатії.

5. Буто – недуалістичний шлях до розуміння порожнечі

Танок було – це танок не для людей, що горюють, але всі люди, що танцюють горюють. Ми прийшли до висновку, що Оно Йосіто усвідомлює здатність горювання сприяти формуванню недуалістичного розуміння порожнечі. Маючи це на увазі, давайте послухаємо точки зору тих, хто відчув це на власному досвіді. Танцюрист і музичний терапевт Ендо Джуні 遠藤順子, розповідаючи про свій шлях до саморозвитку через практику було після смерті близьких родичів, зауважує:

«Звичайно, я відчувала горе і біль, але насправді я розуміла – все це частина життя. І, так, тепер я також розумію, що ці почуття, як і земля... або квіти, або трава.. або, як темрява і світло... або можливо трохи як тихий або гучний стрекіт комах – все це разом, тобто люди або каміння, або тварини – його частина. Це мое розуміння життя. ... Одного разу ... і до Вас прийде таке розуміння: «Ах, я також є частиною Всесвіту» [23].

Ендо Джуні акцентує увагу лише на одному аспекті життя, а саме, вона ділиться своїм розумінням того, що порожнеча і мінливість є загальними умовами існування всіх феноменів. Це дає нам можливість змиритися з біллю, відповідно на неї і горем, бо завдяки ним у нас формується знання про те, що саме ця непостійність є трансформаційним ресурсом зцілення. Мається на увазі усвідомлення того, що все в світі взаємопов'язане і тому кожний феномен не є незалежним і незмінним. Таким чином, Оно Йосіто супроводжує танцюристів у сферу їх порожнього тіла (розуму), бо саме тут можна отримати уявлення про якості, які він згадує: «найміцніші, найсильніші, найчутливіші та найніжніші». У такому обрядовому процесі, через горювання людина отримує можливість вийти за межі прийнятого розуміння життя і смерті, людини і «не-людини», тебе і мене або будь-яких явищ, які прийнято ділити на живі та неживі, і сформувати уявлення про нероздільність вищеназваного. Отже, розвиток здатності до горювання містить у собі можливість позбавитися від дуалістичних поглядів і сприяє формуванню єдиної цілісності глядача з тим, що він бачить.

Отже, Оно Йосіто стверджує: «Життя і смерть нероздільно зв'язані в мені [24]. Смерть неможливо відділити від життя, яке ми проживаємо саме зараз у цей момент і високо цінуємо його» [25]. У космології життя і смерть утворюють недуалістичну єдність, викликаючи асоціацію з яскравістю швидкоплинності у формі життя-

смерті кожну хвилину. Без швидкоплинності не буде ані смерті, ані життя. Усвідомлення «великої цінності» у цьому відношенні допомагає зрозуміти здатність людини опанувати танок було. Ось чому Като Мітіюкі 加藤道行 говорить про мету цього мистецтва: «Будучи танцюристом було, моя мрія – танцювати ... так, щоб глядачі відчули бажання відсвяткувати, що вони живі» [26]. Так само танцюрист Ішімото Кае 石本華江 розповідає про основу свого танцю було: «Поступово смерть стає життям» [27]. У роздумах обох танцюристів підкреслена єдність життя і непостійності, іншими словами, мається на увазі те, що для того щоб відчути себе живим, необхідно пережити невелику смерть. Непостійність проявляється у здатності до актуалізації такої живості у кожній хвилині теперішнього життя. Цілюще горювання може стати шляхом до розуміння такої «великої цінності» теперішнього моменту.

У завершенні, давайте познайомимося з розумінням горя деяких танцюристів на прикладі Іто Саюрі 伊東小百合 [28]. Після виходу на пенсію, вона почала танцювати у студії Оно Йосіто. Оплакуючи свого брата, який загинув багато років тому у другій світовій війні, вона поділилася власними переживання у студії:

«Я раптом відчула – тільки відчула – мій старший брат... сказав, що...він... зараз з батьками. Зараз. Я, я тільки-но відчула це. Потім я побачила – як же це сказати? – Я відчула полегшення. Зараз він з батьками... на тому ж місці, можливо. Ось, що я відчула, коли танцювала було» [29].

Зв'язавши вищезгадані якості – «найміцніші, найсильніші, найчутливіші та найніжніші» – з точкою зору Іто Саюрі слід зазначити, що: в її єдності життя-і-буто [30], вона змогла перетворити ніжність до брата у чутливий здогад, що він насправді прийшов до неї, тому вона відчула сильне полегшення від спільності єднання живих і мертвих. У такій спільності ніхто не є самотнім, розлученим або сталим – ані в житті, ані в смерті – адже це спільність порожніх тіл і розумів. У процесі горювання людина нібито переноситься у те місце, де, за словами Іто Саюрі, знаходиться її брат з батьками, а в цей момент і вона приєднується до них: місце на перетині життя і смерті, де в недUALістичному уявленні людини яскраво оживає найцінніше для неї, будь-який момент з її життя, будь-яке місце його дії. Тому, Оно Йосіто говорить своїм танцюристам: «Давайте попрактикуємо повільність; тоді ви з легкістю опануєте швидкість» [31]. І він робить наступний

висновок: «Як тільки ви опануєте повільність, до вас одразу прийде розуміння швидкості» [32].

Посилання

1. I owe my gratefulness to Ohno Yoshito, the dancers visiting his studio for the opportunity to participate in their process of butō, and American butō dancer Maureen Momo Freehill for reviewing this text.
2. This is a personal adaptation of a story about Pai-chang Huai-hai 百丈懷海 (720-814), a Chinese ch'an 禪-master. When a monk asked him who Buddha was, he replied: 'Who are you?' (Comp. Suzuki D. Teitarō 鈴木大拙貞太郎 1987: 102.)
3. Comp. Marianne Nünberger (1998: 94f.) who speaks about movement and dance as a path of insight.
4. The term 'phenomenon' refers to all physical and psychological phenomena.
5. Workshop, July 28, 2004. Kamihoshikawa [location of dance studio; situated in Hodogaya district (Kanagawa prefecture)], I [Interpreter]: Hashimoto Keiko.
6. Based on a narrative-biographical character, their focus particularly was on dialogical qualities such as active listening and empathy.
7. Enculturated dimensions of Zen will be found throughout this chapter; yet, elaborating on them would exceed the range of it.
8. Named as such by a part of the dancers, this term refers to the continuous butō process of bodymind research. Realising Emptiness through Dance
9. Improvising indicates a transformative development toward a spontaneity deriving from non-dualistic insight. Instead of merely 'free' dancing, butō emanates from a personal research lasting for years, in order to create a genuine dance.
10. Workshop, July 6, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko. With this reflection he quotes his father Ohno Kazuo.
11. Dialogue, July 30, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
12. This is solely my supporting construct for a better comprehension as Ohno Yoshito does not explicitly transmit his butō in such cycles.
13. Workshop, July 28, 1999. Kamihoshikawa. I: Okamoto Emi.
14. Rehearsal for 'The Precious Person' (Taisetsu na Hito 大切なひと), June 30, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
15. Ibid.
16. Workshop, July 6, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
17. Compare Dōgen Kigen 道元希玄 (1200-1253): 'To learn the Buddha Way is to learn one's self. To learn one's self is to forget one's self. To forget one's self is to be confirmed by all dharmas.' (1977 [1233]): 41.
18. Workshop, July 7, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
19. Dialogue, July 22, 2004. Kamihoshikawa. Additions in brackets M.W.
20. Dialogue, August 4, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
21. Ibid.
22. I firstly experienced the term 'development of an ability to grieve' in seminars of psychologist Jorgos Canakakis. Tracing it back, the phrase of an 'ability to

- grieve' seems to have been initially used by M. and A. Mitscherlich (1977 [1967]): 88.
23. Dialogue, July 25, 2004. Tōkyō. Translated from German (as spoken by Endo Juni): M.W.
  24. Dialogue, August 4, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
  25. Dialogue, July 21, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
  26. Dialogue, August 3, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko. Addition in brackets M.W.
  27. Dialogue, July 14, 2004. Tōkyō.
  28. According to the dancers wish, this is a pseudonym for in our dialogues she told about very personal experiences of loss and grief.
  29. Dialogue, July 26, 2004. Tōkyō.
  30. Within Itō Sayuri's process, the culturally integral dimension of Japanese ancestor rituals (sosen sūhai 祖先崇拜) is to be found. Yet, describing her process in relation to these rituals would go beyond the scope of this chapter.
  31. Workshop, July 6, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko.
  32. Workshop, July 7, 2004. Kamihoshikawa. I: Hashimoto Keiko. Michael Weiss

Література

1. Dōgen, Kigen. *The Heart of Dōgen's Shōbōgenzō*. Translation and commentary by Norman Waddell, and Abe Masao. Albany: State University of New York Press, 2002 [1231-1253].
2. Freud, Sigmund. *Psychologie des Unbewußten [Psychology of the Unconscious]*. Volume III. Edited by Alexander Mitscherlich, Angela Richards, and James Strachey. Frankfurt am Main: Fischer, 1975.
3. Mitscherlich, Alexander, and Margarete Mitscherlich. *Die Unfähigkeit zu Trauern: Grundlagen Kollektiven Verhaltens [The Inability to Mourn: Principles of Collective Behavior]*. München: Piper, 1977 [1967].
4. Nürnberger, Marianne. *Tanz / Ritual - Integrität und das Fremde*. Habilitation, University Vienna, unpublished. [Discipline: Social and Cultural Anthropology], 1998.
5. Ohno, Kazuo, and Ohno Yoshito. *Kazuo Ohno's World from Without and Within*. Translated by John Barrett. Middletown: Wesleyan University Press, 2004.
6. Suzuki, Daisetz T. Mushin: *Die Zen-Lehre vom Nicht-Bewußtsein [The Zen Doctrine of No-Mind]*. Translated by Emma von Pelet. Bern [et alia]: Barth, 1987 [1949].
7. Weiss, Michael. 'Stille Berühren Leere: Annäherungen zur Ritualen Entwicklung der Trauerfähigkeit im Japanischen Butō Tanz von Ohno Yoshito'. PhD diss., University of Vienna, unpublished, 2011.

The author extends his gratitude to Inter-Disciplinary Press for the permission to reprint the paper «Realising Emptiness through Dance: Ways of Transmission in the Japanese Butō Dance of Ohno Yoshito» in Ukrainian translation within the collection of research materials «Spirituality of a

Personality: Methodology, Theory and Practice» that was originally published in M. Fowler, M. Weiss & J. Hochheimer (Eds.), 2012, *Spirituality: New reflections on theory, praxis & pedagogy* (pp.175-183). Oxford, UK: Inter-Disciplinary Press.

Автор висловлює подяку видавництву InterDisciplinary Press за дозвіл передрукувати статтю «Realising Emptiness through Dance: Ways of Transmission in the Japanese Butō Dance of Ohno Yoshito» у перекладі на українську мову у збірнику наукових праць «Духовність особистості: методологія, теорія і практика». Стаття вперше була надрукована в оригіналі у збірнику M. Fowler, M. Weiss & J. Hochheimer (Eds.), 2012, *Spirituality: New reflections on theory, praxis & pedagogy* (pp.175-183). Oxford, UK: InterDisciplinary Press.

REALISING EMPTINESS THROUGH DANCE: WAYS OF TRANSMISSION IN THE JAPANESE BUTŌ DANCE OF OHNO YOSHITO

Michael Weiss

This chapter is an attempt at revealing a convergence between Japanese butō dance master Ohno Yoshito, his ritual transmission of this art and the dancers who visit his studio. Accompanying dancers on a transformative path, the intention of Ohno Yoshito's butō consists in the realisation of the non-duality of emptiness. Great significance lies in an introspection into suffering and its association with grief and empathy. Based on his butō transmission and reflections of the dancers, I try to convey in principle why these dimensions form a salutary grieving process that can lead toward non-dualistic wisdom.

Keywords: Dance, butō, suffering, grief, empathy, wisdom, emptiness.

ПОНИМАНИЕ ПУСТОТЫ ПОСРЕДСТВОМ ТАНЦА: ПУТИ ЕЕ ПЕРЕДАЧИ В ЯПОНСКОМ ТАНЦЕ БУТО В ИСПОЛНЕНИИ ОНО ЙОСИТО

Майкл Вайс

В статье сделана попытка раскрыть конвергенцию между японским мастером танца буто Оно Йосито, его ритуальной передачей этого искусства и танцорами, посещающими его студию. Сопровождая танцоров на пути к самоизменению, цель танца буто Оно Йосито заключается в осознании недвуединой природы пустоты. Большое значение имеет самоанализ страдания и его ассоциация с горем и эмпатией. Основываясь на передаче эмоций, выраженных танцем буто и мыслях танцоров, автором была предпринята попытка выяснить, почему эти аспекты лежат в основе

целёбного процесса горевания, который является причиной появления дуалистического знания.

Ключевые слова: танец, бутто, страдания, горе, эмпатия, знания, пустота.

Michael Weiss - Ph.D., M.A., Postdoctoral Researcher in Social and Cultural Anthropology, Lecturer at C.G. Jung Institute Zurich (Vienna, Austria; Zurich, Switzerland). E-mail: michael.weiss@univie.ac.at

Майкл Вайс – доктор філософії, магістр гуманітарних наук, науковий співробітник з ученим ступенем у галузі соціальної та культурної антропології, викладач в Інституті імені К.Г. Юнга у м. Цюріх (м. Відень, Австрія; м. Цюріх, Швейцарія). E-mail: michael.weiss@univie.ac.at

УДК 37.035.6

МОРАЛЬНІ ІДЕАЛИ – ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ (ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСКУРС)

О. В. Вербовський

В статті досліджується проблема моральних ідеалів у контексті ціннісних орієнтирів військово-патріотичного виховання. Здійснено аналіз зміни ціннісних орієнтирів військово-патріотичних виховання в різні історичні періоди, що обумовлено рівнем соціальних відносин, релігією, етнічними особливостями та іншим.

Ключові слова: моральний ідеал, ціннісні орієнтири, військово-патріотичне виховання, патріотизм.

Актуальність проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На нинішньому етапі розвитку цивілізації відносини між різними державами складаються не тільки в душі культури миру, але й стають загрозливими з боку міжнародного тероризму, територіальних, етнічних, релігійних домагань. Тому головною військовою доктриною нашої країни стали гарантований національний захист України від зовнішньої військової небезпеки, запобігання війнам, підтримка міжнародного миру і безпеки. В цих умовах значно актуалізується проблема військово-патріотичного виховання підростаючих поколінь.

Дані соціологічних досліджень свідчать, на жаль, не тільки про втрату почуттів патріотизму, деідеологізації значної частини молоді, але й про її десоціалізацію, зростання індивідуалістичних, егоїстичних настроїв, прагненні вирішувати в основному тільки особистісні проблеми.

У цьому контексті важливе місце займає звернення як до вітчизняного, так і світового історико-педагогічного досвіду з військово-патріотичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Результати аналізу історичної, етнографічної, психолого-педагогічної літератури свідчать, що проблема військово-патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників.

У визначенні змісту, суті, методики формування організаційних форм з виховання у підлітків патріотизму особливу роль зіграли П. Блонський, Г. Ващенко, А. С. Макаренко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін.

Питання військово-патріотичного, патріотичного, громадянського виховання стали предметом наукових досліджень останніх років. Це, передусім, роботи О. Абрамчук, В. Бебика, Т. Вайди, М. Головатого, Є. Головахи, К. Дорошенко, М. Зубалій, В. Івашковського, В. Макаренко, С. Матвієнко, В. Москаленко, П. Онищука, Г. Пустовіта та ін.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз моральних ідеалів у контексті ціннісних орієнтирів військово-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Військово-патріотичне виховання – це систематична ціленаправлена педагогічна діяльність по формуванню у учнів високої патріотичної свідомості, почуттів вірності своїй батьківщині, цілеспрямованість до виконання свого громадського обов'язку.

Якщо ми говоримо про моральні ідеали військово-патріотичного виховання, то слід зазначити, що в різні історичні епохи вони змінювалися в залежності від соціальних потреб суспільства.

В цілому моральний ідеал – це найдосконаліший, безумовний, універсальний зразок високоморальної особистості, яка володіє всіма відомими доброчесностями, кожна з яких максимально досконала.